

KARDINAAL BERNARD ALFRINK (1900-1987) EN UTRECHT

Toen in 1955 kardinaal De Jong was overleden, schetste de Nijmeegse hoogleraar L. J. Rogier met meesterhand een portret van de gestorven aartsbisschop in het Jaarboekje van de Vereniging Oud-Utrecht¹). Naast De Jong's onverzettelijkheid gedurende de jaren 1940-1945 kreeg ook het werk van de historicus dr Jan de Jong de professorale aandacht. Nu zijn opvolger Bernard J. Alfrink, zevende aartsbisschop sinds het herstel der hiërarchie in 1853 en de tweede kardinaal in die rij, in de vroege morgen van 17 december 1987 is heengegaan, kan men niet wijzen op strikt geschiedkundige publikaties van zijn hand. Wel had hij een diepgaande interesse voor het verleden die ook zijn banden met de stad Utrecht versterkte. Al was De Jong dan ook ere-doctor van de Rijksuniversiteit hier ter stede, toch had Alfrink meer wortel geschoten in zijn bisschopsstad dan zijn voorganger. Hoewel dit natuurlijk mede te danken is aan het oecumenische klimaat dat na de oorlog geleidelijk ontstond, toch mag, lijkt mij, worden vastgesteld dat hier ook een en ander van de kardinaal zelf is uitgegaan. Hij hield niet alleen van de stad en de provincie, hij wist er ook de weg en hij kende er de geschiedenis van, de *petite histoire* inbegrepen.

Een toespraak in Utrecht bij de presentatie van de nieuwe vertaling van het Nieuwe Testament begint met een schets van kanunnik Evert Zoudenbalch, officiaal ten Dom („een niet altijd stichtend voorbeeld van een laat-middeleeuws prelaat“), die niet alleen een weeshuis stichtte, maar ook de bezitter was van een rijk met miniaturen verluchte Bijbel²). En meer dan eens heeft Alfrink de gestalte opgeroepen van Adriaan Florisz., de Utrechtse ondernemerszoon die in de vroege zestiende eeuw korte tijd als Adrianus VI de kerk bestuurde. Hij deed dat met name bij de opening van de grote, aan de Nederlandse paus gewijde, expositie in het Centraal Museum gedurende het gekoninkjaar 1959³).

Nadat mgr Alfrink in 1951 was aangetreden als aartsbisschop-coadjutor werd hij al in 1952 lid van het eerbiedwaardig Provinciaal Utrechts Genootschap, en in 1953 van de Vereniging Oud-Utrecht. In plaats van te klagen over de steeds meer marginale positie van de kerk in het culturele leven, sloot hij zich aan bij wat er in zijn eigen directe omgeving aan culturele activiteiten plaatsvond, al werd zijn fysieke aanwezigheid daarbij door drukke ambtsbezigheden als regel verhinderd. Toch was zijn lidmaatschap van met name Oud-Utrecht meer dan een formaliteit. Nog in september 1987 sprak hij 'n redacteur aan over een recent artikel in het Maandblad, waarop hij fundamentele kritiek had. Hij las het Maandblad tot op het allerlaatst. Twee historische thema's hadden in het bijzonder zijn aandacht: de geschiedenis van zijn ge-

De kardinaal met burgemeester Vonhoff, 24 augustus 1974.

boorteplaats Nijkerk aan de Veluwerand, en die van de uithof van het vrouwenklooster van Oostbroek, Dijnselburg. Daarmee was hij in zijn rust-jaren bezig⁴). Gedurende de jaren van zijn actieve ambtsvervulling als aartsbisschop zijn er vele typisch-Utrechtse momenten aan te wijzen. Niet alleen pontificeerde hij op de grote feesten regelmatig in zijn bisschopskerk aan de Lange Nieuwstraat, hij wijdde in stad en provincie Utrecht verscheidene kerken en hij had er ook enkele te sluiten. Voorts sprak hij richtinggevende woorden bij de studentenvereniging *Veritas*⁵), bij de zusters Augustinessen van de Waterstraat⁶), bij de fraters van Utrecht⁷), bij de opening van het ziekenhuis Overvecht⁸) en die van het nieuwe Niels Stensen College⁹). Ook hoorde men zijn stem bij oecumenische gebeurtenissen als de Volkskerstzang in de Jaarbeurshallen¹⁰), en de eerste officiële ontmoeting met de Oud-katholieke kerk op 7 november 1966 in de Gertrudiskerk aan het Willemsplantsoen¹¹).

Toen de kardinaal op 24 augustus 1974 in de Jaar-

beurscongreshal zijn gouden priesterjubileum vierde, kwam burgemeester H. Vonhoff hem de gouden medaille van de stad aanbieden. Nadat Alfrink de pas benoemde burgemeester vele jaren in zijn nieuwe functie had gewenst, vroeg hij zich direct af of hij die felicitatie wel goed formuleerde, „want burgemeesters weten geloof ik ook nooit, wat er nog volgen zal.“ In zijn geïmproviseerde dankwoord zei hij verder:

„Het grootste deel van mijn leven heb ik in of rondom de stad Utrecht doorgebracht. Ik woon er nu 23 jaar als bisschop, en vóór die tijd heb ik er rondomheen gezworven, rondom deze bisschopsstad, in mijn kapelaanstijd, mijn docententijd van Rijsenburg. Alles bijeen denk ik, dat ik wel een 40 jaar in deze buurten heb geleefd. Zodat de stad Utrecht mij zeer dierbaar geworden is, mede natuurlijk door de historie van mijn vele voorgangers uit vervlogen eeuwen.“

Van de gelegenheid gebruik makend voegt hij er een aansporing aan toe in de vorm van een loftuiting, een oude retorische kunstgreep, die hier wel heel gelukkig wordt toegepast omdat er uit blijkt dat de kardinaal als Utrechter zijn ogen open had:

„Het verheugt mij bijzonder om te zien hoezeer het gemeentebestuur de stad en de oude monumenten van de stad - in tegenstelling misschien tot vroegere eeuwen, toen men er al te willekeurig mee omgesprongen is - zeer ter harte neemt en tracht te bewaren en levendig te houden“¹²).

Tot slot mag ik een herinnering ophalen aan een van de laatste keren - misschien zelfs de allerlaatste keer - dat hij zich in Utrecht in het openbaar vertoonde. Dat was op woensdag 15 oktober 1986. Toen woonde hij in de oude kapittelzaal van de Dom de opvoering bij van „De nar van de paus“, een toneelstuk over Adriaan VI van Ton Vorstenbosch. Henk van Ulsen speelde de rol van de paus, de Utrechtse Theater Initiatieven hadden de productie in handen. De opvoeringen ervan vormden het sluitstuk van de grote viering van 350 jaar Rijksuniversiteit Utrecht. Vóór Alfrink op de uitnodiging inging, wilde hij weten of de huidige aartsbisschop al geweest was, dat moest eerst. Maar dan zou hij graag komen. Omdat ik bij dat project be-

trokken was, kreeg ik de taak de oude kardinaal op te halen van *Dijnselburg* en weer naar huis te begeleiden. Het werd een avond die ik niet licht vergeten zal.

In de auto praatte hij aan één stuk over wat hij zag en wat hij daarvan moest; de ongemakken van het uitje (buiten de auto moest alles in een rolstoel) droeg hij met humor, hij genoot van het toneelstuk en kwam „moe maar voldaan“ weer thuis. Eén statement herinner ik me nauwkeurig, omdat het zo'n onverbeterlijke Alfrink-uitspraak was. Een paar weken daarvoor had hij me verteld dat kardinalen en andere prelaten in toneelstukken en films altijd zo op zijn lachspieren werkten. Ze bewogen zich niet, van de uitrusting klopte vaak maar weinig, het ceremonieel leek nergens naar, en ga zo maar door. Om dat soort klachten vóór te zijn had ik vormgever Jos Groenier onder meer kardinaal Alfrink's *cappa magna* geshowd, de rode zijden mantel met sleep, die al vanaf de jaren zestig in onbruik was, en die aan de Maliebaan nog ergens in de kast hing. Alfrink toonde zich door dit pauselijk hof met zijn zestiende-eeuwse *pomp and circumstance* helemaal overtuigd. Ik zei dat dit een compliment was, en herinnerde hem aan wat hij daarover veertien dagen eerder had gezegd. Hij antwoordde: „O, heb ik dat gezegd? Meestal dénk ik dat soort dingen alleen maar.“

Ton H. M. van Schaik

Noten

1. L. J. Rogier, „Johannes kardinaal de Jong“, *Jaarboekje van Oud-Utrecht* 1955, 23-52.
2. Gepubliceerd in: M. P. van Buijtenen, *Contour van kardinaal Alfrinks kerkprovincie* (Utrecht/Antwerpen, 1964) 57-63.
3. Tekst in *Omhoog* 9 oktober 1959, 3.
4. Zie het artikel hierna van de hand van dr. M. P. van Buijtenen.
5. Op 18 april 1975 over „Geloven en bidden nu“. Tekst in *Analecta Aartsbisdom Utrecht* 1975, 185-194.
6. *Analecta* 1974, 283-286.
7. *Analecta* 1973, 453-456.
8. *Analecta* 1972, 297-306.
9. *Analecta* 1975, 486-491.
10. *Analecta* 1961, 7-10.
11. *Analecta* 1966, 241-244.
12. *Analecta* 1974, 502-503.

KARDINAAL ALFRINKS HISTORISCHE HORIZON

Historie maken is één, historie blijven twee. De pas overleden Utrechtse kardinaal-aartsbisschop heeft onder het eerste opzicht een onmiskenbaar stempel op zijn periode in de kerkgeschiedenis gedrukt. Dit staat bij vóór- en tegenstanders buiten kijf. Een meer definitieve oordeelvelling zal nog heel wat voeten in de aarde blijken te hebben en in een nog ver verschiet

liggen. Bij de nu allerwege loskomende persoonlijke herinneringen wordt herhaaldelijk Alfrinks voorkeur voor de historie, bijvoorbeeld diens „aangescherpte historische zin“ (Schillebeeckx) gememoreerd¹). Een oud-medewerker²) spreekt van „de exegeet Alfrink, die eigenlijk liever historicus had willen zijn“ en dan ook kans heeft gezien „zijn hobby voor historie bot te